

всех этапов функционирования украинского языка. Проанализированы дефиниции разновидностей антифона, представлена их классификация. Исследование выполнено на основе лексикографических источников из XI–XXI вв., а также на основе церковных памятников.

Ключевые слова: песнопение, антифон, антифон воскресный, антифон повседневный, антифон изобразительный, антифон степенный, религиозная терминология.

Pyshna Natalia. The History of Formation Name Antiphon. Antiphon – a religious chant, that tells about the essence of church festivals and performed antiphonal. Researchers have focused mainly on the time of the creation of antiphon, features of its implementation. Liturgical books gives antiphon texts. This article clarify the definition of the concept antiphon, traces the history of the term antiphon since the origin until today. Considered the peculiarities of the formation of this token during all phases of operation of the Ukrainian language. Analyzed definition components antiphon, submitted their classification. The research was conducted based on lexicographical sources, covering XI – XXI centuries, and written records of the church.

Keywords: chant, antiphon, resurrection antiphon, everyday antiphon, figurative antiphon, degree antiphon, religious terminology.

Стаття надійшла до редколегії
13.08.2014 р.

УДК 811.162.1

Наталія Совтис

Особливості розвитку польського південного периферійного діалекту (на матеріалі синтаксичної організації художніх творів Л. Е. Венглінського)

У статті проаналізовано особливості синтаксису Л. Е. Венглінського на матеріалі польськомовних текстів. У поезії простежуємо найбільш типові для польської мови українсько-польського пограниччя властивості, що є наслідком впливу української мови та засвідчені в більшості досліджених письменників пограниччя. На прикладі мови творів Л. Е. Венглінського можна простежити живі мовні процеси, які відбувалися в польській мові другої половини XIX ст.: формування нових мовних норм, взаємодія більш нових і давніх форм, наявність архаїчних форм тощо.

Ключові слова: пограниччя, синтаксичні конструкції, мовна норма.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання мовно-культурного явища польсько-українського пограниччя неодноразово досліджували сучасні вчені. Особливої уваги заслуговувала проблема взаємодія української та польської мов у контексті складної історичної долі двох народів. Один із результатів цих взаємовідносин – польський периферійний діалект, який виник на основі польсько-української мовної взаємодії в польському середовищі. Особливу увагу багато польських мовознавців приділяли кільком дискусійним моментам: чи варіант польської мови, який сформувався на пограниччі, здійснював зворотний вплив на розвиток літературної загальнопольської мови, а також чи був посередником україномовних впливів на польську мову. Відразу варто наголосити, що в польському мовознавстві українські елементи часто трактують не як безпосередні запозичення з української мови, а як регіоналізми або саме як ‘кресові’ елементи. Одним із перших польських мовознавців, хто звернув увагу на значний вплив периферійного діалекту на розвиток польської мови, був К. Нітш, який відразу висунув тезу про роль цього діалекту як посередника в запозиченні українських елементів до польської мови. Дослідник не обмежує україномовний вплив XVI та XVII ст., а стверджує, що в другій половині XVIII ст. відбувається його посилення завдяки літературній творчості багатьох письменників, життєвий і творчий шлях яких був пов’язаний з етнічними українськими територіями. Завдяки А. Нарушевичу, І. Красицькому, Ф. Заблоцькому, Ю. Немцевичу, Ф. Карпінському, Ф. Князьніну поширилися в мові поезії рими (і вимова) на кінці слова *а* як *о*, а також сполучень у середині слова *о́н, е́н* як *он, ен // а, е*. [11, с. 57]. У дослідженні «Z

historii polskich gubów» К. Нітш пише, що навів лише факти, які виразно засвідчують про наслідки для польської літературної мови історичного розвитку Польщі на Русі. Цей вплив був настільки сильним, що не міг в той чи той спосіб не відбитися в такому дзеркалі культури, яким є мова [11, с. 76]. К. Нітш уважав, що польська мова пограниччя брала участь у формуванні польської літературної мови на рівні з іншими етнічними польськими територіями. С. Урбаньчик наголошував, що вплив периферійного діалекту тривав безперервно від XVI до XIX ст. [14, с. 276].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Особливу роль відіграла мовотворчість письменників XIX ст., життєвий і творчий шлях яких був пов'язаний із т. зв. східними кресами. Українські та польські лінгвісти присвячували свої дослідження мові творів А. Фредри, Ю. Словацького, Т.Т. Єжа, Т. Падури та ін. Темою зацікавлені були особливості розвитку мови цього періоду на всіх мовних рівнях, а також вплив периферійного діалекту як посередника впливу української мови й наслідки цього впливу на тогочасну літературну польську мову.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На думку Т. Лера-Сплавінського, у письменників пограниччя простежуємо такі україномовні впливи: «типова схильність до зменшувально-пестливих форм, заміна кличного відмінка називним, відсутність енклітичних форм займенників або постійне ставлення *się* після дієслова, а не після слова, яке виділяється в реченні логічним наголосом, постійне вживання особових займенників із дієсловом минулого часу з упущенням особових закінчень цього дієслова, а особливо характерна лексика, пронизана “руськими” елементами і архаїзмами» [3, с. 314].

Творчість окремих письменників і надалі залишається цікавою для сучасних мовознавчих студій. Особливої уваги в сучасній лінгвістиці заслуговує вивчення мовотворчості письменників українсько-польського пограниччя, які часто із суб'єктивних причин були забуті. До числа недосліджених і маловідомих належить ім'я Л. Е. Венгліньського, який писав свої твори українською та польською мовами. Свої роботи вчений підписував псевдонімами: Лірик Наддністрянський, Кость Правдолюбець із Єзуполя, Годземба. В Україні ім'я і творчість Л. Е. Венгліньського стали відомими завдяки Р. П. Радишевському, який віднайшов ці праці в бібліотеці Ягеллонського університету м. Кракова наприкінці минулого тисячоліття. Оскільки щодо життєвого і творчого шляху поета маємо небагато відомостей, цінною є згадка в статті «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» І. Франка: «...Про час його народження, життя та виховання не знаємо нічого. Свою письменницьку діяльність він розпочав ще 1848 р. польськими та руськими віршиками, а в р. 1858 розвинув досить велику плодючість, випустивши окремими книжками три збірки поезій під заголовком “*Łuczy*” (в трьох частих), “*Oman*” і “*Rusałka*”, які всі автор уважав одною цілістю, додавши до них спільний словарець менше вживаних руських слів...» [4, с. 630]. Як складалося життя поета, можна також довідатися, а іноді й здогадуватися з передмов до збірок і з самих творів. У передмові до збірки «*Sporek z pів sławiańskich i obsuch*» Л. Е. Венгліньський пише, що народився і виховувався на прекрасному березі Дністра, а руське село від дитинства стало для нього ідеалом краси. Далі вказує, що довелося прожити кілька років у «чужій стороні» (як свідчить україномовна творчість, такою стороною, очевидно, була Волинь), а згодом доля його закинула до «підгорян», де він ознайомився з місцевими звичаями, обрядами, віруваннями та фольклором [1 с. 12].

Мета статті – дослідити вплив української мови на синтаксичну систему Л. Е. Венгліньського в контексті розвитку польської мови другої половини XIX ст.

Матеріалом дослідження слугували збірки: «*Pieśni od znoju i z boju*», «*Echo z-za Tatr i Karpat*», «*Echo z ziemi łez i krwi i parallela historyczna*», «*Plewa i ziarno*» (Краків, 1885).

Аналізуючи синтаксис творів Л. Е. Венгліньського, звертаємо увагу на властиві польській мові пограниччя особливості синтаксичних конструкцій, до яких належать архаїчні синтаксичні структури, а також запозичені конструкції, сформовані внаслідок впливу української мови. Намагаємося з'ясувати, які із зафіксованих елементів належали до мови письменника, чи намагався він уникати конструкцій, властивих українській мові, а також які синтаксичні структури автор використовував зі стилістичною метою.

У поезії досить часто простежуємо конструкції з відсутністю допоміжного дієслова, у яких займенник є самостійним визначником особи: «*Oj, zranił mi serce i temu'm ja smutna*» [17, с. 46], «*Czy ż ja temu winna*» [17, с. 65], «*Czy katedra cel nadziei*» [18, с. 43], «*Złupim kupców, łup zabierzem, bo las nam domem*» [18, с. 63]. Характерні для української мови форми простежуємо в А. Фредри

[19, с. 64]. На думку Е. Конюш, Ю. І. Крашевський використовує їх зі стилістичною метою, оскільки вводить у діалоги українських селян та російського урядника, однак письменник уживає їх і у своїх листах [9, с. 63]. Щодо Л. Е. Венглінського, то зазначені форми передусім фіксуються в ліричних діалогах.

Відсутність узгодження в роді підмета та присудка відбувається, зазвичай, у формі множини минулого часу. Це явище досить характерне для польської мови південно- та північно-східного пограниччя. Чоловічо-особові форми замість нечоловічо-особових форм простежуємо в мові В. Сирокомлі [12, с. 406], а також у мові філоматів [10, с. 123]. Використання нечоловічо-особової категорії замість чоловічо-особової в А. Фредри Я. Залеський пояснює впливом української мови [19, с. 65]. Е. Конюш зазначає, що в мові Ю. І. Крашевського фіксуються лише поодинокі приклади неузгодження форм, які несуть стилістичне навантаження та слугують для діалектизації мовлення. У мові поезії Л. Е. Венглінського таких форм теж небагато, однак стилістичного забарвлення вони не мають: «О, jak przeszłość opowiada, Mieczem, ogniem kraj niszczyły. Oba władce z krwi Arpada» [15, с. 38].

Прикладів відсутності узгодження в роді між іменником та означенням, вираженим прикметником, фіксуємо лише кілька: *chłopczęta nieskorzy, dzieci nieszczęśliwi, dzielne syny*, але в коментарях – *młodszy synowie*. На поширення цього явища в мові авторів, які пов'язані з пограниччям, указувала З. Курцова [10, с. 61], однак в А. Фредри [19, с. 18], Ю. І. Крашевського [9, с. 67] засвідчуємо переважно вживання нечоловічо-особових форм прикметників з особовими іменниками чоловічого роду в називному відмінку множини.

Щодо вживання родового відмінка після прислівників вищого ступеня порівняння Я. Бистронь зазначає, що це власне слов'янська конструкція, яка використовувалася раніше в польській мові. Поступово родовий відмінок виходив з ужитку в польській мові переважно після прикметників, однак у XIX ст. порядок уживання родового відмінка після прислівників вищого ступеня порівняння був поширений особливо на пограниччі. Приклади використання Я. Бистронь наводить із творів Г. Жевуського та Ю. І. Крашевського [6, с. 24]. Це явище простежуємо також у творах А. Міцкевича, А. Фредри, Ю. Словацького [9, с. 73]. У Л. Е. Венглінського фіксуємо: *więcej blichtru, więcej serc, gorzej nienawiści, gorzej Turka*, але теж функціонують конструкції з прийменником: *więcej niż dar boski*. На думку З. Курцової, використання родового відмінка після прислівників вищого ступеня порівняння можна пояснити впливом української та білоруської мов [10, с. 130–147].

У творах Л. Е. Венглінського простежуємо вживання дієслів, які відрізняються керуванням від загальнопольських норм: *bronić (kogo? czego?)*: «Wszak dwie matki mam najdroższe, Dla nich żyć — to me rozkosze, *Bronić je i zginąć za nie* Ma powinność — me zadanie» [16, с. 37] (*kogo? co?*); «Świat, długo nas łudząc, wymówił opiekę, Sierót *nie chce bronić, ni matkę kalekę*» (*kogo? co?*) [16, с. 225]; *cieszyć się (z czego?)*: «Nie długo się *cieszyć* będzie *służbą moją*» [16, с. 201]; «*Cieszyłem się* tedy Tak *rzadkim nabytkiem*, Co miał mi połączyć Przyjemność z pożytkiem» [17, с. 22]. «Własnym *ciesz się* choć *śmieciem*» [17, с. 213] (*kim? czym?*); але «A *świątek się cieszy z pomysłu nowości*» [17, с. 228]; *czekać (na kogo? na co?)*: «...Czechy się sławą okryli i Niemcom dowiedli jak Sławiani podrażnieni bić umieją — kto wie, jakie jeszcze kłęski i kłopoty *Zygmunta czekały*» [17, с. 372]; «Zamiast *czekać męża* Niby z nieba manny Niech wiedzą raz panny: *Że chlubą jest praca, Co w walce zwycięża, Ubogich z bogaca, A bogatych zdobi W domu raj sposobi*» [17, с. 118] (*kogo? czego?*), але «Ale gdy po latach kołując powróci, Dawny ku niej zapał znowu się ocuci, *Każdy witać śpieszy, na drugich nie czeka*» [17, с. 227]. На нашу думку, використання зазначених конструкцій можна пояснити впливом української мови.

У мові письменників пограниччя XIX ст. часто використовуються конструкції із знахідним відмінком після заперечного дієслова. Дослідники серед чинників, які обґрунтовують таке використання, називають вплив української та білоруської мов. К. Пісаркова стверджує, що вже в XVII ст. вживання знахідного відмінка із заперечними дієсловами могло бути наслідком східнослов'янських впливів, оскільки з п'яти занотованих прикладів з текстів XVII ст. – чотири належать письменникам пограниччя – братам Зіморовичам [12, с. 17]. В українській мові додаток при перехідних дієсловах із заперечною часткою *ne* має переважно форму родового відмінка, проте в заперечну конструкцію часто проникає знахідний відмінок. І. Вихованець стверджує, що найширше використовується він у поетичних творах, що можна пояснити вимогами ритму, архітектоніки та ефонічних потреб вірша [2]. Такі конструкції простежуємо в письменників пізніших епох: Ф. Карпінського, Ф. Князьніна, А. Міцкевича, Ю. Словацького, А. Мальчевського, Б. Залеського, С. Гошинського, особливо часто їх

використовували, на думку Е. Конюш, Ю. Борковський, А. Гроза та А. Фредро [9, с. 77]. У Л. Е. Венгліньського простежуємо переважно використання родового відмінка після заперечного дієслова згідно із загальнопольськими нормами: «Nie dobrze brać żonkę z cudzego gdzieś kraju, Bo cudze nie grzeje, *nie przyniesie raję*» [17, с. 57]. «Tam na płocie srocza siedzi, I szczebiocze coś, i bredzi, *Nie rozumiem jej języka, Jednak radość mię przenika*» [17, с. 62]. Фіксуємо лише поодинокі приклади вживання знахідного відмінка після заперечного дієслова: «Czemuś dziewczę młode tak nam zposepniało, *Czy cię też nie zranił Amorek swą strzałą?*» [17, с. 46].

Щодо позиції займенника *się*, то в Л. Е. Венгліньського простежуємо традиційне використання *się* на другому місці у реченні: «Gdzież *się* władce świata korzą?» [18, с. 250]; «Gdzież *się* moja myśl wesoła Z nidawna podziała?» [17, с. 101]. Досить поширені конструкції, у яких займенник *się* стоїть у позиції після дієслова та в кінці речення: «Po wytchu, spoczynku, wywczasie – Na znaku, na haśle on zna *się*» [15, с. 70]; «Ten na koszt przenicę sypie, Kamień kręci *się* i zgrzypie» [18, с. 243]; «On bowiem, pogardzony od swoich, ocknął *się* przecie, żałował swęj nikczemności i nawrócił *się*» [16, с. 256]. Інколи позиція займенника *się* була зумовлена римуванням: «O! Miękkim był niegdyś nasz naród, Niejedno złe wsiąkał on *się*, Ztąd zguby swęj nosił też zaród, Od grodów złe przeszło na wsie...» [18, с. 293]. Це явище, що пояснюємо впливом української та білоруської мов, характерне для мови творів інших письменників пограниччя: А. Фредри [19, с. 116], Т. Єжа [7, с. 312], Ю. І. Крашевського [9, с. 79], В. Сирокомлі [13, с. 224].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У поезії Л. Е. Венгліньського простежуємо найбільш типові для польської мови українсько-польського пограниччя властивості, що є наслідком впливу української мови та засвідчені в більшості досліджених письменників пограниччя. На нашу увагу, у мові Л. Е. Венгліньського передусім заслуговували ті явища, які склали невід'ємну частину власної, діалектно забарвленої мови письменника. Серед характерних рис домінують синтаксичні конструкції, що є наслідком впливу україномовного оточення.

Отже, у синтаксичній системі простежуємо такі процеси: відсутність узгодження в роді підмета і присудка, що відбувається зазвичай у формі множини минулого часу; відсутність узгодження в роді між іменником та означенням, вираженим прикметником: *chłopczęta nieskorzy, dzieci nieszczęśliwi*; уживання знахідного відмінка після заперечного дієслова; використання родового відмінка після прислівників вищого ступеня порівняння: *gorzej nienawiści, gorzej Turka*; уживання дієслів, які відрізняються керуванням від загальнопольських норм: *bronіć, cieszyć się, czekać* тощо; використання конструкції, у яких займенник *się* стоїть у позиції після дієслова, інколи в кінці речення: «Po wytchu, spoczynku, wywczasie – Na znaku, na haśle on zna *się*» [ЕТК, с. 70]; «Ten na koszt przenicę sypie, Kamień kręci *się* i zgrzypie» [17, с. 243]; «On bowiem, pogardzony od swoich, ocknął *się* przecie, żałował swęj nikczemności i nawrócił *się*» [Echo, с. 256].

Конструкції з відсутністю допоміжного дієслова, у яких займенник є самостійним визначником особи, на нашу думку, введені зі стилістичною метою, оскільки переважають у творах на ліричну тематику: «Oj, zranił mi serce i temu'm ja smutna» [16, с. 46], «Czy ż ja temu winna» [16, с. 65].

Незважаючи на вплив української мови на синтаксичну систему Л. Е. Венгліньського, не спостерігаємо надмірного вживання т. зв. кресових елементів, їх кількість не перевищує фіксацію в інших письменників – сучасників автора, засвідчені елементи органічно введені в тексти поезії, що вказує на добре знання тогочасних синтаксичних норм та високу освіченість автора. Для об'єктивних висновків щодо впливу периферійного діалекту польської мови, а також щодо впливу в тому числі через його посередництво української мови на мову Л. Е. Венгліньського, потрібно проаналізувати систему словозміни, фонетичну, а також лексичну систему поета.

Джерела та література

1. Венгліньський Лев. Твори. У 2 т. Т. 1 : Вибрані поезії українською мовою / Лев Венгліньський. – К. : Університет «Україна», 2011. – 800 с.
2. Вихованець І. Р. Знахідний – родовий у заперечних реченнях [Електронний ресурс] // Культура мови на щодень. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine1-20.pdf>
3. Лер-Сплавинский Т. Польский язык / Тадеуш Лер-Сплавинский. – М. : Изд-во иностр. лит., 1954. – 314 с.
4. Франко І. Зібрання творів. У 50 т. Т. 47 / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1986.
5. Boleski A. Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825–1849) / Andrzej Boleski. – Łódź, 1956. – 246 s.

6. Bystron J. O użyciu genetivu w języku polskim, przyczynek do historycznej składni polskiej / Jan Bystron // Rozprawy Wydz. Filolog. Akad. Umiej. Kraków. – T. XXII, 1893. – 86 s.
7. Doroszewski W. Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego) / Witold Doroszewski. – Warszawa, 1949. – 417 s.
8. Jodłowski S. Podstawy polskiej składni / Stanisław Jodłowski. – Warszawa : PWN, 1976. – 249 s.
9. Koniusz E. Studia nad językiem Józefa Ignacego Kraszewskiego / Elżbieta Koniusz. – Kielce : Wyższa szkoła pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego w Kielce, 1992. – 168 s.
10. Kurzowa Z. Studia nad językiem filomatów i filaretów (Fonetyka, fleksja, składnia) / Zofia Kurzowa. – Kraków : PWN, 1972. – 156 s.
11. Nitsch K. Z historii polskich rymów / K. Nitsch // Wybor pism polonistycznych. – Wrocław, 1954. – S. 33–77.
12. Pisarkowa K. Przypadek dopełnienia w polskim zdaniu zaprzeczonym / K. Pisarkowa // Język Polski. – 1959. – XXXIX. – Nr 1. – S. 9–32.
13. Trypućko J. Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). T. I / J. Trypućko. – Uppsala, 1955. – 412 s.
14. Urbańczyk S. Przyczyny zaniku samogłosek pochyłonych w języku polskim / S. Urbańczyk // Prace z dziejów języka polskiego. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1979. – S. 265–277.
15. Węgliński L. E. Echo z-za Tatr i Karpat / Lew Ewgeniusz Węgliński. – Kraków : Nakładem autora, 1885.
16. Węgliński L. E. Echo z ziemi łez i krwi / Lew Ewgeniusz Węgliński. – Echo z ziemi łez i krwi. – Kraków : Nakładem autora, 1885.
17. Węgliński L. E. Plewa i ziarno / Lew Ewgeniusz Węgliński. – Kraków : Nakładem autora, 1885.
18. Węgliński L. E. Pieśni od znoju i z boju / Lew Ewgeniusz Węgliński. – Kraków : Nakładem autora, 1885.
19. Zaleski J. Język Aleksandra Fredry / Jan Zaleski. – Wrocław ; Warszawa, Kraków : PAN, 1969. – 186 s.

Sovtis Nataliia. Peculiarities in the Development of Southern Polish Peripheral Dialect (on the Basis of Syntactic Organization of L. E. Venglinskii's Literary Works). The article analyses specific features of L. E. Venglinskii's syntax on the basis of Polish texts. By virtue of his poetry we can observe the most typical to Polish language peculiarities of the Ukrainian-Polish frontier, that are considered to be the result of the Ukrainian language influence. All of these peculiarities are also proved to be found in the literary works of other frontier writers investigated. On the basis of L. E. Venglinskii's literary language it is possible to observe living language processes which took place in Polish language of the second half of the XIX th century such as: formation of new language norms, interaction of newer and older forms, presence of archaic forms and so forth.

Key words: frontier, syntactic constructions, language norms.

Совтис Наталия. Особенности развития южного польского периферийного диалекта (на материале синтаксической организации художественных произведений Л. Е. Венглинского). В статье рассмотрены особенности синтаксиса Л. Е. Венглинского на материале польскоязычных текстов. В поэзии наблюдаем наиболее типичные для польского языка украинско-польского пограничья свойства, что является следствием влияния украинского языка и фиксируются в большинстве исследованных писателей пограничья. На примере языка произведений Л. Е. Венглинского можно наблюдать живые языковые процессы, которые происходили в польском языке второй половины XIX в.: формирование новых языковых норм, взаимодействие более новых и старых форм, наличие архаических форм и т. д.

Ключевые слова: пограничье, синтаксические конструкции, языковая норма.

Стаття надійшла до редколегії
06.07.2014 р.